

Tema: Beslutsfattande

Annika Wallin

Vad förtjänar att kallas ett beslut? Är det att en morgon plocka upp de randiga strumporna ur strumplådan, eller att avkunna dom i ett brottsmål? I båda fallen finns det mer än en sak att välja på, och något – utöver slumpen – som gör att det blir just detta utfall. Det kan anses vara grundstenarna i ett beslut.

Tanken bakom detta specialnummer är att beskriva beslutsfattande ur olika vetenskapliga perspektiv. Därför har vi bjudit in författare från så skilda ämnen som biologi, ekonomi, juridik, matematik, psykologi och statsvetenskap. En del har valt att brett presentera ämnets syn på beslutsfattande, andra har gett konkreta exempel på vad just deras forskningsinriktning kan säga om beslut. Alla har ändå ägnat sig åt samma grundläggande fenomen. Komponenterna är desamma: En agent eller flera, tillgänglig (faktiskt eller potentiellt) information, en mekanism eller process för att välja, ett kriterium för vad som är ett bra beslut, och i det sammanhanget, en metod för att utvärdera valet.

Agenten är i vissa fall en biologisk varelse – människa eller djur – och i andra fall artificiell. Den kan ses som någon som agerar på egen hand, eller i ett socialt sammanhang i samspel med en eller flera kontrahenter. Den fattar beslut antingen på individ- eller systemnivå. Agenten kan också vara lekman eller utövare av en profession.

Oavsett hur beslutsagenten definieras kommer den att behöva inhämta relevant information om situationen och på något sätt handla med utgångspunkt i detta. Det kan göras med hjälp av etablerade modeller eller utifrån erfarenhet och intuition. Information kan man hitta på egen hand, eller nå genom andras agerande. Ibland behöver man också värdera informationen – är den tillförlitlig eller kommer den med en viss osäkerhet? Är beslutsunderlaget bristfälligt? Kan man lita på motparten?

Vidare behöver agenten på något sätt förhålla sig till informationen för att avgöra hur den ska handla. Oftast krävs det någon form av inläring för att kunna bedöma informationens relevans och avgöra hur den bäst omsätts i beslut. För att kunna göra detta behöver vi (oftast) ha en aning om hur bra utfallet av beslutet är, antingen på kort, eller lång sikt (evolutionär tidsrymd). Men hos en enskild individ handlar beslutsfattandet också om hur den upplever

situationen; känslomässigt och strategiskt, särskilt ifall beslutsfattandet är kopplat till andra agenter.

Beslutsfattandet behöver också utvärderas. Utvärderingen behövs för individens egen skull – utan inläring är det svårt att finslipa beslutsstrategier och träna sitt omdöme. Målet kan vara att fatta acceptabla eller optimala beslut. Utvärderingen behövs också av samhälleliga skäl. Målet kan vara moraliskt försvarbara beslut. När vi t ex använder AI-system för att fatta beslut, hjälper behövande eller överlåter åt en domare att fritt bevisvärdera innebär detta ett samhälleligt risktagande, särskilt om besluten har långtgående konsekvenser för enskilda individer. Detta risktagande måste komma med etiska och juridiska omdömen som berör frågor om autonomi, lagrum och ansvarsutkrävande.